

El xot ("Otus scops") fa el niu als boscos de ribera de la zona del Baix Ter.

Avifauna de les zones humides

RAMON FORTIÀ I RIUS

Dins el context dels espais naturals caracteritzats per presentar hàbitats de caire humit en què l'aigua és la principal protagonista, les aus ocupen un lloc rellevant pel que fa al conjunt dels éssers vius que s'hi desenvolupen. De tots són conegudes les especialitzacions a les quals han arribat moltes d'aquestes espècies per assolir, amb èxit total, el domini dels ecosistemes aquàtics. En ocasions l'adaptabilitat ha estat tal que els seus corrents evolutius han portat a una mena de cul-de-sac on qualsevol modificació del seu entorn natural les fa especialment vulnerables. Tal vegada la seva vistositat i el fet de ser tan gratament assequibles les ha portades en molts casos a nivells numèrics realment crítics.

Les zones humides del Baix Empordà pertanyen a una mateixa unitat biogeogràfica que són els aiguamolls empordanesos. Aquest conjunt de maresmes, que sempre haurem d'entendre com una globalitat d'elements, adquireix peculiar rellevància dins del que són els darrers quarts d'aus aquàtiques de

la Mediterrània Occidental. La seva importància relictual es veu incrementada si tenim en compte la seva situació, localitzada justament al peu de les darreres estribacions pirinenques. Això fa que siguin indrets necessaris per al descans i l'alimentació d'aquelles aus que en els seus viatges migratoris es veuen obligades a superar tals muntanyes tot seguint la ratlla costanera. La tramuntana, aquest fort vent de nord que tan sovint tanca materialment el pas pels Pirineus, dóna de nou una marcada rellevància a aquestes maresmes, sense les quals moltes aus moririen d'esgotament físic en el seu intent.

Sense cap mena de dubtes, les zones humides de la comarca s'han vist seriosament malmenades en la darrera meitat de segle per la mà de l'home, fins al punt d'haver convertit una extensa plana d'aiguamolls en unes poques basses i llacunes residuals.

Tan sols en els últims 10 anys, s'ha detectat un notable descens quant a la qualitat i quantitat de les espècies d'aus observades. No obstant això, l'àrea compta encara amb possibilitats reals de recuperació. El seu potencial ecològic és indubtablement elevat.

En aquest període de temps el nombre d'espècies ornítiques constatades s'ha elevat a 225, de les quals 120 les podem incloure dins del grup d'aus lligades a ambients humits. El nombre de nidificants s'eleva en l'actualitat a prop del centenar. Poden arribar en òptimes condicions a 120-125.

Malgrat tot, mentre siguin presents els diferents biotops amb una mínima integritat i harmonia, la capacitat per acollir de bell nou tan gran ventall i varietat d'ocells sempre restarà dempeus. De moment, aquest somniat renaixement encara és possible.

Aus marines

La badia del riu Ter reuneix, per les seves particulars característiques, unes condicions immillorables per a l'estada de les diferents aus marines. Efectivament, la protecció que comporta la presència de les conegudes illes Medes, i la riquesa alimentària de les aigües properes produïda en bona part per les desembocadures dels rius Ter i Daró, fan d'aquesta petita àrea un indret idoni tant per l'hivernada com pel pas migratori de les diferents

Les zones humides són importants punts de repòs per a les aus migratòries.

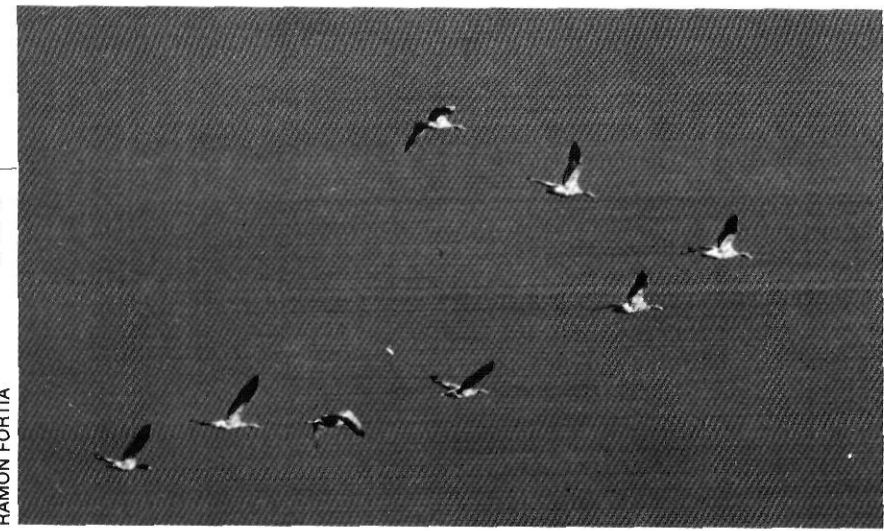
espècies que conformen aquest singular grup ornític.

Per altra part, si la zona gaudís de la mínima protecció oficial que sense cap dubte hi escau, moltes aus portarien també a bon terme les tasques reproductores, bé a les illes ja esmentades, bé a les maresmes litorals. Això, però, no és així, salvant comptades excepcions; entre d'altres raons, per la pressió principalment turística que pateix l'indret durant els mesos d'estiu.

Dins el grup de les aus capbusadores començarem esmentant, perquè la seva presència constitueix tot un privilegi, les calàbries. Al lloc que ens ocupa, poden veure's tres de les quatre espècies del continent: la calàbria d'agulla (*Gavia arctica*) la calàbria grossa (*Gavia immer*) i la calàbria petita (*Gavia stellata*). La primera d'elles és la més freqüent i abundant. En aquesta badia manté una població hivernal estable de 20-25 individus, els quals solen restar-hi fins al mes d'abril.

Els àlcids són representants gairebé de forma exclusiva pel gavot (*Alca torda*) que hiverna a la zona formant petits grups. Cal destacar també, per la seva importància, l'observació de somorgollaire (*Uria aalga*). Fins ara, és la primera citació d'aquesta espècie a l'Empordà i possiblement a tota la costa catalana.

Dins la família de les anàtides, algunes d'elles solen observar-se també en els ambients marins. Aquest és el cas, per exemple, de l'eider (*Somateria mollissima*) i de l'ànec negre (*Melanitta nigra*), que poden observar-se alguns hiverns a la platja de Pals.

RAMON FORTIÀ

Els corbs marins tanquen el grup de les aus marines capbusadores. L'emplomellat (*Phalacrocorax aristotelis*), de caràcter exclusivament marí, manté una petita població sedentària a la zona. Sol criar alguna parella a les illes Medes. Ho fa també en major nombre en altres penya-segats costaners menys accessibles i intransitats. No tan gregari com l'anterior, el corb marí gros (*Phalacrocorax carbo*) és abundant en l'època hivernal. Es pot veure tant dins del mar com a les basses i llacunes litorals.

La família més coneguda de les anomenades aus marines voladores és, sense cap dubte, la de les gavines. De totes elles, el gavià argentat (*Larus cachinnans*) resulta amb molta diferència la més comuna. Les illes Medes, amb una població aproximada de 7.500 parelles reproductores, constitueix una de les colònies de cria més importants de la Mediterrània Occidental. La gavina riallera (*Larus ridibundus*) i la gavineta de tres dits (*Rissa tridactyla*) són espècies essencialment hivernants a la zona. La primera és abundant terra endins i prop de les desembocadures dels rius Ter i Daró, on forma nodrits dormidors juntament amb el gavià argentat. Per la seva part, la gavineta de tres dits només s'acosta a terra ocasionalment, ateses les se-

ves característiques i estrictes costums pelàgics. La resta dels làrids que poden esmentar-se a la zona són la gavina menuda (*Larus minutus*), la gavina capnegre (*Larus melanocephalus*) i el gavià fosc (*L. fuscus*), malgrat que en reduït nombre i sempre durant les migracions.

El xatrac generalment freqüenten la costa. No dubten tampoc a endinsar-se riu amunt o cap a les llacunes interiors. Cinc són les espècies que podem contemplar a l'àrea d'estudi. D'aquest grup, només el xatrac bec-llarg (*Sterna sandvicensis*) es presenta com a hivernant, i hi manté una alta densitat, a la zona. Altrament, tant el xatrac menut (*Sterna albifrons*) com el xatrac comú (*Sterna hirundo*) són aus estivals i augmenten el seu nombre durant la migració. Finalment, mentre que la presència del curroc (*Gelochelidon nilotica*) és relativament constant en temps de pas, la visita del xatrac gros (*Hydroprogne caspia*) només es produeix de manera ocasional i esporàdica. No obstant això, una de les escasses citacions d'aquesta au a l'Empordà va tenir lloc fa poc temps a la platja de Pals.

Tant els paràsits com les baldriques són aus estrictament marines i per això, difícils de controlar des de la costa. El paràsit gros (*Stercorarius skua*), el paràsit cuapunxe-

RAMON FORTIÀ

L'ànec cuallarg "*Anas acuta*" és visible a la zona especialment durant el pas de la primavera.

QUIM FRANCH

El comes-llargues ("*Himantopus himantopus*") instal·lava fins no fa pas massa els seus nius als aigüamolls de Pals.

gut (*Stercorarius parsiticus*), la baldriga pufi (*Puffinus puffinus*) i la baldriga cendrosa (*Calonectris diomedea*) en són els representants.

Si bé mantenen poblacions hivernants a la zona, l'observació de les baldrigues resulta més probable en el transcurs dels períodes migracionals, temps en què poden veure's concentracions de cents d'individus.

Ja per acabar aquest apartat, esmentem dues aus ben diferents: el mascarell (*Sula bassana*), freqüent com hivernant, i l'ocell de tempesta (*Hydrobates pelagicus*), au sedentària que només és visible en dies de fort temporal i vents de llevant.

Aus d'aiguamoll i ribera

Les maresmes del Baix Ter constitueixen encara, malgrat que presenten un elevat índex de degradació, un indret estratègic en què les diferents aus aquàtiques troben, tant en la seva hivernada com durant el pas migracional, aliment i protecció adequades. Les zones més importants, les trobem a les Basses d'en Coll i als seus voltants, a la bassa de Ter Vell, a l'àrea de salicornies de la Platera, i també a determinats trams del riu Ter i Daró, on predomina la vegetació palustre i el bosc de ribera.

Anem ara a agrupar en apartats les diferents espècies que s'hi troben, atenent en ocasions a criteris de semblança fisonòmica i, en altres, criteris d'assentament en hàbitats similars.

Ardèides i grans camallargs

Les ardèides són aus de llargues potes i cos estilitzat que po-

den trobar-se tant en les vores de les basses, rius i rieres, com a les planes pantanoses que constitueixen els aiguamolls. S'alimenten de peixos i altres petits vertebrats, els quals agafen amb gran precisió mercès al seu bec llarg i punxegut.

La família compta amb vuit representants a les zones humides del Baix Empordà. El bernat pescaire (*Ardea cinerea*), el de major mida, és au principalment hivernant, malgrat que poden veure's exemplars durant tot l'any i, sobretot, en períodes de migració. Contràriament, l'agró roig (*Ardea purpurea*) es presenta només a l'estiu. Temps enrera mantenia una petita colònia reproductora als atapeïts canyissars de les Basses d'en Coll, que va desaparèixer en augmentar les pressions humanes, ja siguin turístiques o de caire agrícola.

El martinet menut (*Ixobrychus minutus*) i el martinet de nit (*Nycticorax nycticorax*) són també espècies estivals. El primer nidifica de manera variable als aiguamolls de Pals i possiblement també als canyissars del Ter Vell. El martinet de nit instal·lava fa uns anys els seus nius al bosc de ribera de l'illa del Ter, entre Verges i Torroella de Montgrí, amb un nombre aproximat de quaranta parelles, formant juntament amb d'altres tantes de martinets blancs (*Egretta garzetta*) i esplotabous (*Bubulcus ibis*), ambdues espècies sedentàries, la major colònia d'ardèides de l'Empordà. Dissortadament l'alt índex de contaminació del riu Ter i les molèsties de què eren objecte van acabar amb aquesta població reproductora. Si es protegissin les diferents àrees que configuren aquesta zona de maresmes, molt probablement noves poblacions nidificants s'establirien al bosc gale-

ria del rec de Molí, en el seu darrer tram al costat de les Basses d'en Coll.

Per finalitzar amb aquest important grup d'aus d'aiguamoll, cal esmentar que tant el bitó (*Botaurus stellaris*) com el martinet ros (*Ardeola ralloides*) només s'observen en els passos migratoris i normalment de forma solitària.

Ja dins l'apartat dels grans camallargs, quatre són les espècies que de moment s'han pogut controlar, pertanyents totes a famílies diferents, malgrat que la seva similitud morfològica i la preferència pels medis aquàtics fan que les situem dins d'un mateix calaix. El flamenc (*Phoenicopterus ruber*) és, sense cap mena de dubte, el més freqüent, ja que no resulta difícil poder-lo observar els mesos de març i abril, tant als aiguamolls de Pals com prop de la desembocadura del riu Ter. La grua (*Grus grus*) i el bec planer (*Platalea leucorodia*) són també aus de pas i presència gairebé excepcional. No obstant això, hom podrà veure la primera d'elles, amb un xic de sort, el mes de novembre. Per últim, la popular cigonya blanca (*Ciconia ciconia*) resulta força escassa i especialment en els darrers anys, en consonància amb la davallada mundial de l'espècie.

Anàtides i cabussos

La família de les anàtides és una de les més característiques que poden trobar-se a les zones humides.

Al Baix Empordà, la majoria de les espècies fins ara observades

RAMON FORTIA

L'espectacle dels flamencs ("*Phoenicopterus ruber*") encara és possible avui als aiguamolls de Pals.

RAMON FORTIA

En arribar l'hivern rebem la visita d'un rapinyaire com és l'esparver d'estany ("*Circus cyaneus*").

només hi són presents durant els passos migratoris, ja que la parcial dessecació d'antics estanys i llacunes, unida a les pressions cinegètiques aquí existents, ja que la zona no reuneixi condicions òptimes per a la hivernada. Només el xarxet (*Anas crecca*) i l'ànec coll-verd (*Anas platyrhynchos*) mantenen poblacions estables als mesos freds.

Els escassos individus d'ànec piulaire (*Anas penelope*), cullerot (*Anas clypeata*), grisot (*Anas strepera*), cuallarg (*Anas acuta*) i cap-roig (*Aythya ferina*) que solen veure's a l'hivern arreu de la plana, provenen amb tota seguretat dels ja protegits aiguamolls de l'Alt Empordà. Totes aquestes espècies abans esmentades són freqüents en època de pas, tot donant fe de les possibilitats que encara ofereixen aquestes zones humides quan les pressions que de tots costats reben es veuen atenuades.

La resta de les espècies que s'hi troben són l'oca (*Anser anser*), l'ànec blanc (*Tadorna tadorna*), el bec vermell (*Netta ruffina*), i el roncaire o xarrasclet (*Anas querquedula*). Són totes elles, també, aus eminentment visibles durant el pas. Per altra part, l'ànec xocolater (*Aythya nyroca*) i el bec de serra mitjà (*Mergus serrator*) només s'observen de manera ocasional.

Per acabar amb aquest grup, esmentem que únicament el coll-verd és sedentari i en varia el nombre de parelles reproductores segons els anys. Els aiguamolls de Pals i les llacunes del Ter Vell constitueixen, juntament amb determinats trams dels rius Ter i Daró, les àrees de major densitat de parelles nidificants.

Una altra família també molt condicionada als ambients aquàtics és la dels cabussos. Destaca potser com a més abundant el cabussó emplomallat (*Podiceps cristatus*), que en nombre regular hiverna cada any a les aigües de la badia del riu Ter. El cabussó coll-negre (*Podiceps nigricollis*) i el cabusset (*Tachybatus rufficollis*) prefereixen, altrament que l'anterior, les llacunes i basses més tranquil·les de terra ferma.

Rapinyaires

Diverses són les espècies d'aquest grup que depenen dels hàbitats pantanosos per poder desenvolupar-se, però cap d'elles no es

mostra tan ben adaptada al medi com l'arpella (*Circus aeruginosus*), per la qual cosa resulta lògic que sigui au sedentària en aquests tipus d'ambients. A l'àrea del Baix Ter nidifica alguna parella aïllada als aiguamolls de Pals, malgrat que no tots els anys, ja que en ocasions les interferències humanes no ho permeten.

Les altres espècies que es troben lligades de manera especial a les zones humides, hom ho podrà veure al nostre lloc d'estudi, són: l'àguila pescadora (*Pandion haliaetus*), el mussol emigrant (*Asio flammeus*) i el falcó de la reina (*Falco eleonorae*), freqüents durant el pas, a excepció d'aquest últim, vist només durant algun estiu pels penya-segats adjacents.

L'aligot (*Buteo buteo*), el mussol (*Athene noctua*), el xoriguer (*Falco tinnunculus*) i l'òliba (*Tyto alba*), tot i que no són aus típiques d'aiguamoll, mantenen aquí poblacions sedentàries. Per la mateixa raó, podem citar en època hivernal l'esperver d'estany (*Circus cyaneus*), el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*) i a la raríssima esmerla (*Falco columbarius*). Especial menció requereix l'observació de l'àguila cridanera grossa (*Aquila clanga*), ja que es tracta d'una de les poques citacions al Principat.

Contràriament a les anteriors, el falcó mostatxut (*Falco subbuteo*) i el xot (*Otus scops*) són aus estivals que solen reproduir-se en els diferents boscos de ribera existents. La resta d'espècies que conformen aquest característic grup ornític es troben només en el pas. Entre elles podem destacar l'esperver cendrós

(*Circus pygargus*), el milà negre (*Milvus migrans*), l'esperver (*Accipiter nisus*), el falcó vesper (*Pernis apivorus*) i l'àguila marcenca (*Circus caetus gallicus*).

Ràl·lids

Grup d'aus típicament palustres que habiten els marges de les llacunes i les espesses masses de canyís, malgrat que algunes de les espècies puguin també observar-se tot nedant en aigües cobertes, sempre que aquestes tinguin algun tipus de cobertura vegetal a les seves voreres.

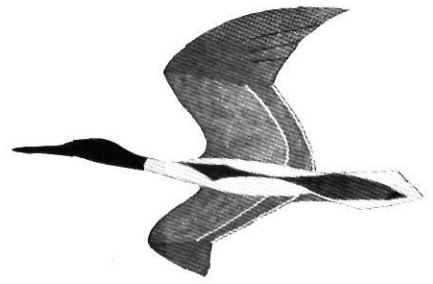
Set espècies de l'esmentada família es troben de manera habitual o esporàdica a les zones humides del Baix Empordà. Comencem esmentant el rascló (*Rallus aquaticus*), au de peculiar fisonomia que resulta freqüent tant als canyissars del Ter Vell com a les Basses d'en Coll. La polla d'aigua (*Gallinula chloropus*) és la més comuna del grup. Els aiguamolls de Pals n'és el lloc de major concentració. També és observable als marges amb vegetació dels rius Ter i Daró, i també en altres basses i petits recs. Menys abundant, la fotja (*Fulica atra*) només es troba com a nidificant a les tranquil·les aigües del Ter Vell i en determinats indrets del riu Ter.

Les espècies que només podrem observar durant el pas migratori són: l'amagadissa polla pintada (*Porzana porzana*), el rasclotó (*Porzana parva*) i el rasclot (*Porzana pusilla*). Solen veure's als marges de les Basses d'en Coll, marxant entre els canyissos i la vegetació

RAMON FORTIÀ

El martinet blanc ("Egretta garzetta") és una ardeida, observable tot l'any a la zona.

flotant. La guatlla maresa (*Crex crex*) és potser l'espècie menys palustre del grup, ja que prefereix les zones de sembrat i baixa vegetació. Tot i això, fa un temps que en va ser controlat un exemplar a les desseccades maresmes de la Platerra.

Limícols

De moment trenta-dues són les espècies que han estat observades, gairebé sempre en temps de pas, dins les àrees humides del Baix Empordà, si bé algunes com la fredeluga (*Vanellus vanellus*) o la daurada (*Pluvialis apricaria*) resulten molt més abundants durant els mesos freds. El becadell (*Gallinago gallinago*), la becada (*Scolopax rusticola*) i el becadell sord (*Lymnocyptes minimus*) són també hostes hivernals.

La resta d'espècies solen observar-se normalment en el transcurs de les migracions. Destaquem per la seva abundància la gamba roja (*Tringa totanus*), el batallaire (*Philomachus pugnax*), la valona (*Tringa glareola*), el corriol petit (*Charadrius dubius*) i el tètol cua-negra (*Limosa limosa*).

En menor percentatge, podem veure, entre altres, la gamba verda (*Tringa nebularia*), la terretitona (*Calidris minuta*), la xivita (*Tringa ochropus*), el pigre gris (*Pluvialis squatarola*) i el becut (*Numenius arquata*). Finalment, el remena-rocs (*Arenaria interpres*) i el territ (*Calidris canutus*) resulten difícils d'observar, mentre que la garsa de mar (*Haematopus ostralegus*), la territa

(*Calidris temminckii*), el polit cantaire (*Numenius phaeopus*), el bec d'alena (*Recurvirostra avosetta*) i la siseta (*Tringa stagnatilis*) són ja espècies que només de manera ocasional es troben als aiguamolls del Baix Empordà.

Únicament el corriol camanegra (*Charadrius alexandrinus*) manté una petita població sedentària i es reproduïx, juntament amb alguna parella aïllada del ja esmentat corriol petit, als sorrals i dunes de les platges. Tanmateix, la xivitona (*Actitis hypoleucos*) s'instal·la en diferents trams dels rius Ter i Daró. Per acabar amb aquest apartat, cal dir que fa un temps el cames-llargues (*Himantopus himantopus*) nidificava en baix nombre als aiguamolls de Pals. Actualment només és au de pas. Altra volta els efectes humans, agrícoles i turístics van acabar amb tan meravellós espectacle.

Petits ocells de canyís

Els petits ocells de canyís són un grup de moixons que, de manera infatigable, volten pels canyissars i la resta de vegetació palustre tot cercant insectes i altres animalons. Les espècies sedentàries que normalment podem observar són: el rossinyol balquer (*Cettia cetti*), el trist (*Cisticola juncidis*), el boscarler mostatxut (*Acrocephalus melanopogon*) i el repicalons (*Emberiza schoeniculus*), si bé aquest últim veu augmentats de manera considerable els seus efectius durant l'època hivernal. Per altra banda, tant la buscarla de canyar (*Acrocephalus scirpaceus*) com el balquer (*Acrocephalus arundinaceus*) són estivals i es reproduïxen en nombre considerable per tota la zona.

La resta d'espècies que s'hi troben són: la buscarla d'aigua (*Acrocephalus paludicola*), la buscarla dels joncs (*Acrocephalus schoenobaenus*), el buscarler pintat (*Locustella naevia*) i el buscarler comú (*Locustella luscinioides*). Totes elles, exceptuant la primera, en escàs nombre i sempre durant la migració.

Cal destacar, finalment, que la passada tardor va ser capturat un exemplar del fins ara desconegut buscarler fluvial (*Locustella fluviatilis*). L'esmentada citació constitueix una de les molt comptades que d'aquesta espècie existeixen a la Península Ibèrica. L'exòtica mallerenga de bigotis (*Panurus biarmicus*) també ha estat observada;

concretament, als canyissars de les basses del Ter Vell.

Petits ocells del bosc de ribera

El bosc de ribera és, sense cap dubte, un dels hàbitats més característics de les zones humides, malgrat que no en sigui exclusiu. Al Baix Empordà, aquest bosc es presenta en la seva màxima magnitud tot seguint els cursos dels rius Ter i Daró, i també en d'altres rieres de menys cabal. Esment destacat mereix també aquell situat al marge dret de les Basses d'en Coll.

Entre les moltes espècies nidificants que hom pot trobar-hi, tenim el raspinell (*Certhia brachydactyla*), el tallarol de casquet (*Sylvia atricapilla*), la mallerenga cuallarga (*Aegithalos caudatus*), la mallerenga carbonera (*Parus major*), el mestegatxex (*Ficedula hypoleuca*), i com el conegut rossinyol (*Luscinia megarhynchos*).

Altament, el pi-roig (*Erithacus rubecula*), el mosquiter groc petit (*Phylloscopus collybita*), el cargolet (*Troglodytes troglodytes*), la tallareta cuallarga (*Sylvia undata*), el reietó (*Regulus regulus*) i el pardal de bardissa (*Prunella modularis*) només es troben com a hivernants.

Les espècies que observarem en temps de pas són, entre d'altres, el tallarol de garriga (*Sylvia cantillans*), el mosquiter groc gros (*Phylloscopus trochilus*), el tallarol gros (*Sylvia borin*), el mosquiter xiulaire (*Phylloscopus sibilatrix*) i el papamosques menut (*Ficedula parva*).

El martinet blanc en el seu element.

Ramon Fortià és biòleg i premi Ciutat d'Astúries, accésit del Premi Internacional Príncep d'Astúries per a joves investigadors.